

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj X.

V sredo 19. maja (poznoživna) 1852.

List 40.

Poskušnja noviga v nasih krajih celò malo znaniga poljskiga in drugiga kmetovavskiga orodja.

(Dalje.)

Potrebo pripravniga noviga orodja spoznaje so gospod Fidel Terpinz predsednik c. k. kmetijske družbe Krajske v lanski velki razstavi v Londonu, pa tudi na Nemškim razne kmetijske orodja nakupili z namenam, da naj se pri nas poskušajo, po skušnjah poterjene doma izdelajo in v splošno rabo vpeljejo.

Nakupili so sledeče orodja:

1. Amerikansko drevó, ki se samo brusi brez vse plužne, s kolescam na sprednjim koncu leseniga gredla, ktero se da po potrebi višji ali nižji djati za plitvo ali globoko oranje; zad ima dva ročnika; deska za brazdo obračati je iz vlitiga železa izdelana. Celo drevó je lahko, za delo vsake sorte zemlje pripravno; naredba bi ne bila ne teška ne predraga.

2. Angleško Rutlandsko drevó, tudi brez plužne, z dvema kolescama razne velikosti na sprednjim koncu gredla, po nju znižanji ali zvišanji se napravi, da plitvo ali globoko orje, manjši kolesce teče po celini, večji po brazdi tikama celine. Zad ima dva ročnika, je skozi in skozi železno, tedaj teško; njega naredba ni lahka, tudi ne dober kup.

3. Občno Angleško drevó, brez plužne le z enim kolescam na sprednjim koncu gredla, ktero se da znižati ali zvišati za plitvo ali globoko ral. Sicer je enako poprejšnjimu zdelano, je teško; naredba teška in draga.

4. Švercovo drevó ima namesto plužne blizo prednjiga konca kratkiga gredla leseno plazino na stebričku, kateri gré skozi gredel, in je napravljen za znižanje ali zvišanje, zad ima eno samo ročico, je zunaj lemeža in deske za brazdo obračati vse iz lesa, lahko, za ral teške in lahke, čiste in zarašene zemlje pripravno; naredba lahka in ne predraga.

5. Česko ruhadlo, s plužno, kratkim gredlam, zad z dvema ročnikama, železna deska za brazdo obračati je kratka, nad lemežem močno v tik z gredlam napravljena; razun lemeža in deske je vse leseno; naredba lahka in ne draga.

6. Drugo zboljšano ruhadlo enako poprejšnjimu, samo da železna deska bolj postrani gré, in da je za njo še ena daljši lesena deska.

7. Drevó gornje Austrie zlo enako Cugmajerjovimu, to da je gredel in plužna veliko krajši, brez kleš, da ima na gredlu ravno verh plužne na stebričku priterjen rink, za vajete skoz pretakniti,

kadar se s konji orje; zad ima dva ročnika, spodaj lemež in desko železno. Je za delo pripravno, in lahko, naredba lahka in ne draga.

Pri razstavi je bilo tudi viditi naslednje orodje:

8. Brana z nožmi (Skarificator, rezač) ima namesto zob 7 nožev enakih čertalam, zad z dvema ročnikama; naredba lahka in ne draga.

9. Jordanov rahljač, enak mali brani s sedmerimi zobmi, tode vsakteri zob ima na spodnjim koncu majhen lemežek nekoliko navpik postavljen; zad z dvema ročicami; naredba lahka in ne draga.

10. Enak rahljač z devetero lemežkov, ki bolj ravno gredó.

11. Brabantska brana na štiri vogle, ima 24 močnih železnih zob, kateri so vsi proti enimu voglu nekoliko zaviti, je precej teško napravljena, in se zna po potrebi na en, drugi ali tretji vogal napreči, zobje so na verh brane z vinticami (Schrauben) priterjeni; naredba lahka in ne draga.

12. Trebež (Reihenege). Branica s šestimi čertali, namreč spredej eno, v sredi dvě, in zad tri; čertala v drugi in v tretji versti so proti sebi zavihane, da plevél in korenine iz zemlje veržejo, kar se da potem z grabljami proč spraviti. Zad ima dva ročnika, naredba lahka in ne draga.

13. Burgerjeva sejavnica za turšico in fižol na dvéh kolesih, ki ima spred rivec dolg, da blizo tri pavce globoko v zemljo seže, po kterim turšica sama ali verstama z fižolam po zerni v lepim redu in po potrebi narazen v zemljo cepa. Zadej ima dva ročnika, naredba ni teška.

(Dalje sledi.)

Vodila k sreči in blagostanju, za mestjane in kmetovavce.

Slavni K. S. Zachariä, bivši učitelj na Heidelberskim vseučilišu, u denarstvu, gospodarstvu in obertniških rečeh jako zveden mož, mestjanam in kmetovavcam, ki svoje blagostanje hitro in obstavno povišati in poboljšati želijo, naslednje — gotovo zlata vredne — vodila nasvetuje:

1. Pomisli, da čas je gotovi denár. Kdor si na dan 1 goldinar prislužiti zamore, polovico dneva pa postopa ali brez dela poseda, ne smé misliti, če lih je postopaje le 10 krajcarjev izdal, da je to njegov edini potrošek bil; on je verh tega polenobi ne samo pol dneva, to je, 30 krajcarjev, temoč s potrošenimi 10 krajc. vred 40 krajc. potratil, ali prav za prav reči: zaverigel.

2. Pomisli, da iz denarja pride denár. Denar dnarje rodi. Ta mladi zaplod je pa precej zopet rodoviten.

»Zakon nature je tak.
De iz maliga raste veliko«.

Oberni, na primer, 5 goldinarjev s pridam u tergovini, in goldinarček bo odpadel gotoviga dobička, torej imaš potem že 6 gold. Oberni teh 6 gold. koristno vdrugič, nar manj bojo dali 7 gold., in tako gré naprej, dokler sčasoma iz prvih petih izraste sto goldinarjev. Kolikor večji je pa skupnina, ktero hasnovito obračaš, ali s katero pametno teržiš, toliko večji bo tudi narasek ali dobiček. — Kdor prasico zakolje, pokončá vés njeni zaplod do tisučniga zaroda; kdor en cekin potratí, vniči vse, kar bi polagama z njim bil pridobiti utegníl, včasih cele kupe zlata.

3. Pomisli, da 50 goldinarjev vsako leto ti da 8¹/₄ krajcarjev na dan. Osem krajcarjev je scer malo denarja; če pa vsaki dan toliko nepotrebno izdaš, ali s postopanjem potratíš, imaš na leto zgubo petdesetih goldinarjev. Skupnina le-tá je obrest ali činž od 1000 gold. istinge ali kapitala. Mož pa, kterimu se zaupa, zamore, brez zastave, dolgo ali clò vedno 1000 gold. na posodo imeti in rabiti. Tak kapital, če ga delaven in previden mož hasnovito obrača, mora se vé da velik dobiček prinesti.

4. Pazi na nar manjši malenkosti, ki zamorejo zaupanje do tebe povikšati ali spodkopati. Ako sliši tvoj posodnik ropotanje tvojiga orodja, šum tvojiga kladva od petih zjutraj noter do devetih zvečer; ako te vidi u delavnici celi dan pridno delati in truditi se: čakal te bo za povernitev svojiga posojila pol leta dalje, kakor je mislil. Vidi te pa vedno le postopati, ali igrati, ali sliši tvoj glas iz pivnice ob času, kjer bi ti delati moral, te bo gotovo koj drugi dan ali sam opomnil ali po drugim te terjati veleva, boječ se, da bi drugači s teboj u zgubo ne zagazil.

5. Vsak mora v svojim delu učinino plačati. Poskušaj torej u svojim rokodelu ali stanu, in u vsakim opravilu, kteriga se lotíš, le po malim in počasi; vagaj le obresti, nikdar pa ne istinge, da se u zgubo ne zaplêteš. Tudi ni varno se mnogoverstnih reči na enkrat poprijeti.

6. Boj se bolj malih izdajkov, ki vsaki dan, kot velicih, ki le redkoma se pripetijo. Kdor vsaki dan 1 krajcar več izdá, kakor bi moral izdati, potrosi na leto nepotrebno 6 gold. in 5 krajc., — v desetih letih 60 gold. in 50 kr. itd. Takošni izdajki ti bojo sčasoma lahko prava potrebsina (postavim, izdajki za tobak, žganje i. dr.), vsaka navada pa — železna srajca — se teško opusti. Kdor pa ne hranuje krajcarjev, ne šteje zlatov. Tudi u nar manjšim gospodarstvu se z malimi izdajki na leto dokaj dnarja potratí, za kteriga naj ti tem več žal bodi, ker bi lahko te stroške prihranil, ali pa, ker bi si bil namesto nepotrebniiga lahko kaj koristniiga za nje omislil.

(Dalje sledi.)

Življenje slavnih Slovanov.

II.

Miklavž Kopernik.

Miklavž Kopernik je bil slavni zvezdoznanec, kteri jo je prvi vganil in dokazal, da se ne vertí, kakor so popred mislili, solnce okoli zemlje, ampak zemlja okoli solnea. Zares imenitna vganjka, če pomisliš, da se ne more ta prikazek od nikjer viditi, da se nam marveč le po videzu soditi tako zdí, kot da bi se ravno narobe godilo. Kako jasnega razuma je

moral tedaj biti, kdor je kaj takega prvi zmodroval, pa tudi dokazal, da je res taka.

In ti bistroumni mož je bil — ponósno zamoremo réci — Slován. Nemci so ga sicer med svoje šteli in so celò pred nekoliko leti njegovo podobo v „Walhalli“ na Bavarskem med podobe slavnih mož nemškega naroda vverstili, — ali Kopernik ni bil nikakor Nmec, ampak je bil pravi Slován in sicer Poljak po rodu. Po pričanju dosluženega učenika visoke šole Varšavske gosp. Krzyzanoskega sta bila tudi oče in mati njegova Poljaka; tudi njegov déd je bil Slován, ki se je bil iz Českega na Poljsko preselil. Že njegovo imé čisto slovanske korenine spričuje njegov rod. Staroslovanska beseda „koper“ je še dandanašnji imé nekemu zelišu *), in imé „Kopernik“ je izpeljano po moji misli iz besede „koper“, kakor „Javornik“ iz besede „javor“.

Terdil je scer neki Lichtenberg, da Kopernik (čeravno ne po rodu Nmec) je vunder zato Nmec imenovati, ker so ga nemški zvezdoznanci učili (!), — pa tudi to ni resnica, česar se bojo pozneje bravci iz življenjopisa Kopernikovega prepričali.

Nečem je terditi, da bi bili vsi nemški pisavci, ki so si Kopernika vsvojili, to nalašč storili, ker dobrovém, kako lahko se primeri, če prvi pisavec kako pomoto iz kakoršnega koli vzroka v svoj spis vplête, se vrine taka pomota po tem v vse spise naslednikov, ki so prepisovavci bili prvega spisa.

Tako je bil tudi Kopernik — nalašč ali nenalaš — Nmec imenovan, dokler ni poslednji čas te pomote odkril in Slovanom Slována nazaj dal. Da Nemci Kopernika svojega hočejo imeti, je živ dokaz, da ga visoko visoko cenijo, in to nas jako veseli; nemarno pa bi bilo, ako bi se Slováni za svojega rojaka ne potegnili, da je njih, po pravilu: „Vsakemu svoje!“

Nate po tem vvodu kratek popis življenja tega imenitnega moža **).

Miklavž Kopernik je prišel na svet 19. februarja 1473 v Torunj-u ***) , mestu Staropoljskega, zdaj prusovskega (prajsovskega) kraljestva. Oče, Miklavž, je bil najpred zdravnik v Krakovem, ki je bilo ondaj tudi mesto poljskega kraljestva, zdaj pa pod našega cesarja spada. Pozneje se je preselil v Torunj, kjer se oženi z Barbaro Vacelrodovo, sestro Lukeža Vacelroda, škofa tako imenovanih „Biednih krajev“ (Ermeland). Ondi (v Torunj-u) si kupi hišo še zdaj stoječo, v kteri je bil slavni zvezdoznanec rojen.

Po doveršenih latinskih šolah Torunjskih se gré mladi uka žejni Kopernik v Krakovske velike šole zdravništva, pa tudi višjega računstva, zvezdoznanstva in starih jezikov učít. Učenik računstva in zvezdoznanstva mu je bil učeni Poljak po imenu Brudziowski. Marljivo se je učil bistroglavi mladeneč zdravništva; vendar čuti do zvezdoznanstva veliko večje veselje v sebi. Skrivna notranja moč vzdiguje njegovega vedičnega duha le v neizmerne višave, kodar se „neznani sveti sučejo“. Zato se tudi zvezdoznanstva naj iskrenejše loti.

Mikalo ga je zvediti: koliko in kaj so neki že stari (greški) pisavci od zvezd vedili in pisali. Toraj gré 24 let star (l. 1497) na Taliansko (Laško) v Padovo, da bi se ondí posebno greškega jezika pa tudi zdravništva do dobrega priučil, ne pa v me-

*) Anethum (Dill, Dille, Dillkraut). Poglej v Miklošičeve »rad. ling. slov. vet. dial«.

**) Kdor bi rad obširnešega bral, ga bere lahko v bukvah »Jahrbücher für slawische Literatur, Kunst und Wissenschaft von Jordan« I. in II. tečaja, ktere zavoljo mnogoverstnih Slovanu imenitnih in mičnih spisov živo priporočam vsacemu Slovencu.

***) Ponemčeno imé: Thorn. Pis.

NOVIČE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj X.

V saboto 22. maja (poznoživna) 1852.

List 41.

Poskušnja noviga v nasih krajih celò malo znaniga poljskiga in drujiga kmetovavskiga orodja.

(Dalje.)

13. Manjši in večji vertne grablje, s kterimi se grêde naglo poravnajo, zobje so vsi železni.

14. Večji in manjši vertne grablje po ravnih gredah žlebke napraviti, po kterih se lepo v versto zna sejati ali saditi, pozneje pa tudi ž njimi prisipati.

15. Švabski in česki cepci skozi in skozi debeli, zatorej dosti težji memo krajnskih.

16. Kôsa z grabljami za žito kositi.

17. Nova pinja od do sedaj rabljenih popolnoma razločna, v kateri se s točnim zibanjem sirovo maslo iz mleka odloči.

18. Majhna lopatica za vertni sadež zelje, peso itd. presajati.

19. Lopata za sadno in gojzdno drevjice presajati, enaka navadni, samo daje močnejši in da so stranice nekoljko v kolobar zavihane.

20. Valjar s sedežem, na kteriga se po potrebi valjar težeji in tečniši napraviti, delavec zna vsesti.

21. Angleška truga (škoporeznica) za slamo, pa tudi zgolj deteljo ali senó rezati, vsa železna; namesto vilic vlečeta dva rocasta valjarja za rezanje vloženo klajo pod nož; namesto kôse pri naši navadni trugi, pa režeta dva noža priterjena kolesu, ktero škoporeznik lahko okoli goni. Naredba teška in draga.

22. Reporeznica, tudi repji volk (Rübenwolf) imenovan, že davno znana in močno rabljena velika mašina, zdrobiti repo, peso in kavlje živini v klajo namenjene.

23. Angleški mlin ali drobač, mleti ovès, turšico (debelaćo) ali sočivje namenjeno za klajo živini. Popolnoma iz železa zdelan, naredba draga in teška.

24. Angleški drobač streti žita ali drobno sočivje, namenjeno za živinsko klajo, zlo enak poprejšnjemu.

25. Angleški šteklačar, ječmenove resine čisto odpraviti, brez ga šteklati. Naredba ni ravno teška, tudi ne sile draga.

26. Angleški drobač za preše zdrobiti, preden v mlin pridejo. Je zlo podoben reporeznici, razun verhajne truge, ktera je pri drobniku ožji.

27. Burgarja lušivnica za turšico lušiti, močno znana in rabljena mašina. Naredba lahka in ne draga.

(Dalje sledi.)

Vodila k sreči in blagostanju, za mestjane in kmetovavce.

(Dalje.)

7. Majhen dobiček, ki ti pogostoma dohaja, je bolji in mora se veliko več obrajtati, kakor velik dobiček, ki te le redkoma doletí. To je imenitno vodilo bilo po celim svetu zavolj neizmerniga bogastva slovečih tergovcov, bratov Rothschildov. Ako za kakšino opravilo ali za rabo čezmerin dobiček doseči hočeš, za prihodnje si slabo postelješ; kajti kdor ti je previsoko plačilo odrajtati moral in to potlej spozna, ne bode, če se le more ogniti, drugobart od tebe ničesar imeti ali kupiti želel. — Kdor svoje zemljiša hoče dobro u najem dati, naj jih dá za primerno najemšino, to je, za tako, ktera je u primeri z obrestmi kapitala, kar zemljiše veljá.

8. Kdor si brez potrebe veliko zalogo pripravi, ki ni ne za njegovo rokodelo, ne za obertništvo, ne za šiveš potrebna, je zapravljivec. Vsaka nepotrebna zaloga je mervta istinga, to je, istinga, ktera nobene obresti ne donáša. Marsiktera reč je vsaki dan manj vredna, na zadnje pa celò nič. Navadno se tudi z veliko zalogo ne gospodari ravno varčno. Tudi je ne moremo vselej lahko prodati, (še za boljši kup ne, kakor smo jo nakupili). Kdor pa kupuje, česar ne trebuje, bo kmalo prodal, česar potrebuje.

To so naravni in očitni uzroki, kteri umnimu gospodarju kupljenje nepotrebne zaloge zabranijo; pa pri nekterih rečeh je še družih, ravno tako važnih, in ki précej veliko škodo prinesejo. Mnogo reči in imetja namreč so tako imenovane žreče istinge, to je, posestva, ktere po troških, za njih ohranbo potrebnih, svojo lastno vrednost požrejo. Tu spadajo krasne poslopja, konji, drago pohišje, srebernina, zlatina in veliko družih tacih reči. — Pameten gospodar kupi tedaj le neobhodno potrebno, ter pomisli, da za denar zamore vselej dobiti, kar hoče. Z imetjem marsiktere reči imamo veliko nadlogo, preden ga u denar spravimo, posebno kadar smo persiljeni prodati ga.

9. Kdor ne vaga, je brez blaga. Tergovec, kteri bi celò nič ne vagal, ali ki bi hotel se proti vsaki nevarnosti vedno zavarovati, ne more obogateti, dostikrat clò oboža. Vsaki, ki hoče kaj pridobiti, mora kaj vagati, to je, prihodnje okoljšine prerajtati in dobro premisliti, koliko dobička ali škode bi utegnulo iz teh ali unih okoljšin izvirati; rékli smo: dobro premisliti, ker „brez glave storjeno, gotovo skaženo“. Vagati se pa le toliko smé, kolikor natanjčen prerajt, temeljite ved-

nosti in pravi razum dovolijo. Nikolj ne vagaj, brez da bi bil mogoči zgubi mejo, in lotitvi na vsako vižo podlago postavil. Zmiraj mora dozdevnost dobička večji biti, kakor dozdevnost zgube; če taka ni, je vse vaganje — budalija. Budalija je torej, in velika neumnost, se na dobiček u kvartah ali u loteriji zanašati: ker se dá prej za gotovo preračunati, da je ravno tako in še bolj mogoče, da bom zgubil, kakor da bom dobil. Celò norost je pa, če se kdo na dobitvo iz kakšine velike loterije (postavim grajšine) zanaša: ker gré 1 proti 200.000 staviti, da bo upanje — prazno.

10. Bolj je, da se z rokodelam ali obrništvam sam pečaš, kakor u družbi z družimi. Poslovica pravi: „Kolikor glav, toliko misel“. Vsak mlinar vodi vodo na svoj mlin. Vsak deležnik rokodela ali tergovine iše — in to je naravno — le sebe obogatiti, ima le svoj prid pred očmi; tudi ne upa nobenimu. Vse to ne stori dolgo dobro, temoč deležnike prej ali poznej u hude prepire zavleče. Pa naj bo, da so tovarši tvoji pošteni in zaupni, mora vunder dobiček, dostikrat majhen, med več delov se razdeliti. Posebno je treba se varovati vdeležstva, kader kak obertnik tovarša očitno iše, kar se tolikrat po časnikih bere. Večidel je tak že svoj denar zapravljal, zdaj hoče ravno tako s premoženjem družiga storiti. Gotov je tedaj pregovor: „v španovii pès cerka“.

(Dalje sledí.)

Življenje slavnih Slovanov.

II.

Miklavž Kopernik.

(Konec.)

Leta 1510 ga izvoli ujie, škof Vacelrod, kanonika stolne cerkve v Frauenburgu, prusovskim mestu. Po končanih opravilih svojega stana je tudi tukaj vsak dan marljivo zvezde premišljeval.

Potrebno orodje si je modri mož večjidel sam napravljaj. Hišo, v kateri je v Frauenburgu stanoval in iz nje zvezde opazoval, še zdaj prikazujejo.

Naj si je pa bil v svoje zvezdoznansko delo s tem bolj zamišljen, nikdar ni odrekel blagoserčni mož, prošni, revnemu bolniku zdravniške pomoči. Zdravila je sam narejal in revežem zastonj dajal. Da je bil tudi umen zdravnik, spričuje to, da so ga o posebno nevarnih boleznih celò v kraljevi grad klicali.

Prijatli, katerim je bil svoje misli zastran uredbe naše zemlje, solnca, lune in drugih zvezd razodel in jim povedal, da ima svoje modrovanje že več let spisano, so ga silili, da naj bukve na svetlo da. Ali dolgo dolgo se ni dal preprostiti. — Čez 30 let potem, ko so bile bukve spisane, prijatlom odjenja, ter pošlje bukve v Norimberk (Nürnberg) na Parsko v natis (leta 1542).

Preden so bile imenitne bukve natisnjene, pa zbolí 70letni starček tako, da mesca maja 1543 sklène slavno svoje življenje.

Vendar je bil doživel veselje, nekoliko hipov pred smertjo prvi iztisek svojih bukev viditi in prejeti. Z vso svojo slabo močjo se spnè slabotni starček po koncu, vzame bukve v roke, jih oveseljen pogleda, — klenkne nazaj — in zaspi, da se več ne prebudi. Njegovo truplo počiva v Frauenburški stolni cerkvi.

Imenovanih spisanih bukev z novim naukom pa ni hotel tako dolgo natisniti in na svet dati, bojé se, da ne bi kaj pomanjkljivega med ljudi dal in pa zato, ker je vedil, da bo imel novi nauk veliko nasprotnikov. Še

za njegovega življenja so se namreč serdili nekteri, ki so bili Kopernikov novi nauk po njegovih prijatlih zvedili, ter so ga krivooverca očitali, opiraje se na besedo svetega pisma, ki pravi, da je Jozve, naslednik Mojzesov, solncu zapovedal stati, dokler sovražnikov ne premaga.

Modrovali so po tem: ker je Jozve solncu stati zapovedal, gré misliti, da se solnce premika; Kopernik pa narobe uči, toraj je krivooverec!!

Ko bi bil Kopernik še kaj časa po natisu imenovanih svojih bukev živel, bi se mu bila utegnula tako huda goditi, kot se je godila pozneje slavnemu zvezdoznancu Galileju, ki je Kopernikov nauk zagovarjal.

In glejte! dan današnji ga ni več omikanega človeka na svetu, ki bi Koperniku ne verjel, ker zdaj vsak dobro vé, da so pisavci svetega pisma tako pisali, kakor so ondaj ljudje govorili. Tudi mi govorimo in pišemo, kakor smo se navadili: solnce izhaja, solnce zahaja, če prav vémo, da solnce vedno na svojem mestu stoji *), in da ondaj le okrogla zemlja tisto stran, na kateri prebivamo, sukaje se po svoji poti dalje, proti solncu ali pa od solnca obrača.

Ker je pa to imenitno zastavico človeškemu razumu po premodrem stvarniku dano, mož slovanskega roda vganil, smé in mora zavolj njega zares slovanski narod ponòsen biti.

Pri vsem tem dobi glasoviti mož še le 36. leto po smerti spominek na grob, ki mu ga je dal škof Biednih krajev Kromer postaviti. Torunjski zdravnik Pyrnez (Pyrnesius) mu da na to enega tudi v Torunjski cerkvi sv. Janeza napraviti. Večja hvala gré vendar njegovi blagi volji, kot izdelku.

Zdaj pa, ko slavnim možem po hvalnem namenu povsod spominke postavljajo, niso hotéli tudi Poljaki, Koperniku izmed Slovanov prvi rojaki, za drugimi narodi zaostati; hotéli so in so tudi djansko pokazali, kako Slovani svoje slavne sinove častijo.

Dali so mu napraviti in v Torunj-u, rojstnem mestu, v vedni spomin postaviti dragocen pametnik.

Ko so to znamenje slavljenja letos mesca januarja (prosenca) iz Krakovega v Torunj peljali, so ga Poljaki povsod z veliko veliko častjo sprejemali in cvetice na-nj trosili; po nekterih krajih pa kmetje celò voz na sebi popeljavali. Tako časti celò priprosti narod slavne sinove svoje kervi. Kteremu Slovánu, ki te verstice bere, se ne širijo persa! Slava, komur slava!

Slovanski popotnik.

Spisuje Fr. Cegnar.

* Za društvo sv. Mahora, ki že 395 udov šteje, je že natisnjena kratkočasna in podučivna povest: „Blagomir puščavnik“ po nemški knjigi „Beatushöhle.“ Napevi k 50 šolskim pesmam, ktere so že tudi natisnjene, se ravno litografirajo. Sedaj pride: „Povestnica goriške nadškofije“ v natis.

* Dr. Kapper, ki je o krasoti serbskih narodnih pesem mnogo in prav izverstno pisal in tudi vse narodne pesmi, ki slavnega cara Lazara tičejo, krasno ponemčil, je prejel od ruskega cara, dragocen brilantin perstan.

* Slavoznane „Slavische Jahrbücher“ ktere je g. Jordan pred nekimi leti v Lipnici izdajal, obljubi knjigokupec Budišinski spet začeti izdajati.

* V Lvovu ima začeti nov časopis izhajati pod naslovom: „Wianki.“

*) Solnce se suče pač okrog svoje podvozi, vendar se iz mesta ne gane, kot kolovratovo kolo. Zemlja se pa okrog svoje podvozi in dalje suče — dalje pomika — kot kolo peljanega voza. Pis.

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Odgovorni vrednik *Dr. Janez Bleiweis.*

Tečaj X.

V sredo 1. junia (ranoletna) 1852.

List 44.

Od kdaj pregovor:

„Ga v žakelj dene“ *)).

V slavnem Beču, na cesarskem dvoru
Zrase pomladanska krasna roža,
Krasna roža, mlada Bojoslava,
Ki je bila vsih lepot lepota.
Vitezi, junaki po Europi,
Žlahtniki izhoda in zahoda
So pri caru Maksu jo snubili.
Ali vsacemu odreče ona,
Vsacemu odreče svitli cesar;
Samo dvéma vitezoma mogla
Prošnje ni odreči Bojoslava,
Samo dvéma mogel vitezoma
Prošnje ni odreči svitli cesar. —
Ravbar, sin slovenskega naroda,
Ino španjski vitez gostolasec,
Dika vitezov, junakov krona,
Prosita oba za njeno roko.
Car bi dal jo obéma vitezoma,
Ker oba sta mu enako ljuba
In enaka hrabra v sili boja;
Al obéma dati je ne more.
Zdi junakov svojih se mu škoda,
Da za deklico bi se končala,
Toraj pošlje svojega oproda
Po sovetovavca Modroslava,
Poroči mu priti brez odloga.
Pride Modroslav in cesar jame:
»Dva junaka, dva prijatla moja,
Snubita pri meni Bojoslavo,
Dal bi jo obéma vitezoma,
Ker oba sta mi enako ljuba
In enako hrabra v hrupu boja,
Al obéma dati je nemorem,
Zdi junakov tacih se mi škoda,
Da za deklico bi se končala,
Se razperla ljubosuma vroča.«
Pa zaverne Modroslav cesarju:
»Svitli cesar, vsih vladarjev krona!
Moj sovet je tak in moja misel,
Da, ko jutro dan zasije zora,
V čudni boj junaka oba povabiš,
Daš namesti smertnega orožja
V hrabre desne jima dolge žaklje,
In naznaniš, da je tvoja volja,
Dati njemu mlado Bojoslavo,
V žakelj ki zmaši borivca svoga
In nad glavo žakelj mu zaveže.
S tacim bojem bosta oba dovoljna,
Ker oba sta tacega poguma,
Da se čudi jima cela vojska.« —
Pa pokliče car junaka k sebi,
Reče jima, da je njega volja,
Dati njemu mlado Bojoslavo,
V žakelj ki zmaši borivca svoga
In nad glavo žakelj mu zaveže.
Z bojem tacim malo le dovoljna,
Ker oba sta verla korenjaka
Ideta iz carskega poslopja.
In še predenj solnce gré za goro

*) Poleg povésti Valvazor-a v 11. bukvah.

In se vleže tihi mrak na polja,
Le raznese po širocem mestu,
Kako dva junaka jutro zgodaj
Bila bosta se za Bojoslavo. —
(Konec sledi.)

Dobrota laške detelje poterjena.

Kar so letos Novice pod br. 35. od laške detelje (Inkarnatklea *) povedovale, je tudi za naše Primorce vse gola resnica; le samo to je žalostno, da v šestih letih, kar jo jez, kolikor mi je znano, v našim primorji sam gojim, niso nič kakor samo trije kmetje mene lani za seme poprosili: tudi per nas je tedej stara navada železna srajca, in derži si vnuk za velik greh to sejati, kar ded (stari oče) ni sejal. Zdaj pa, ker praseta in goveda klaje nemajo, in sená za nobeden denar se ne dobi, se naši kmetje bolj skerbno na moje rude če sterniša ozirajo, od katerih ste dvé njivi danas pod koso šle. Jedan štirjaški sežinj mi je dal 25 funtov sirove detelje; 5 funtov na sežnji manj kakor lani — škoda, katero ste dvé merzlini zgodnja od 16. do 23. lanjskiga novembra (+ 1¹/₈ R.^o), pozna od 16. do 20. letašnjiga aprila (+ 2¹/₄ R.^o srednje vročine), in sedašnja suša uzrokovale. Per vsi ti nesreči ostane vender veliki prid, kteriga marljivim kmetovavcam za hitrejši razširjenje leté mesnate detelje veselo naznanujem. Kar pa je je danas pod koso ostalo, bo jutri dober gnoj za turkinjo v zemljo podkopano.

Iz Primorja v Kastvi na 25. maja 1852.

Andrej Marotti.

Vodila k sreči in blagostanju, za mestjane in kmetovavce.

(Dalje.)

14. Vsaka znajdba, ki kaj dobička obéta, vsaki nasvét za poboljšanje gospodarskih reči zasluži, da ga saj poskusimo. Bog je dal človeku um, da zmiraj kaj boljiga noviga znajde; tako je v vsih vednostih, v vsacim rokodelstvu, v vsacim obertništvu, pa tudi v kmetijstvu. Po novih znajdbah se je v vsih rečéh, od tovorenja do železnice, — od kopača, s kterim so nekdej zemljo okorno prekopavali do Švercoviga drevesa ali pluga, s kterim ratar sedanji čas svoje polje lepo obdeluje, — od rokodel v fabrikah, kjer sedaj mašine namest rok in živine delajo — po novih znajdbah — pravim — se je svet že tako preober-

*) Jez jo imenujem mesnata detelja — ker za res je mesnata, in po naših omejkih (travnkih) jo je Bog ne — Lah sijal. Pis.

nil, da ni več nekdanjimu podoben. Pa tudi pri tem ne bo obstalo, kakor je sedaj: vsako leto se bo kaj noviga znašlo. O tacihi okoljšinah ni tedaj varno, se terdovratno stariga držati, brez prevdarka: ali novo bi ne bilo tudi za me dobro? „Brez prevdarka“, pravim, ker vsaka znajdba ni za vsaciga, ni za vse kraje in ne vse za okoljšine dobra in prikladna, to je taka, da stroške pomanjša. Se je pa gospodar po izgledu drugod ali pa lastni poskušnji prepričal, da je nova reč očitno dobra in koristna spoznana, naj se ne obotavlja več, jo vpeljati berž v djanje; vsako odlašanje je po tem gotova zguba.

15. *Ne glej na groš, kjer gré za goldinar.* Varčen gospodar gleda res na vsak krajcar, da ga po nepotrebnim ne potratí, — kdor pa se bojí groš iz rok spustiti, ki bi mu goldinar donesl, je bedák in tat svojimu lastnimu premoženju. Če na priliko, živini slabo pokladaš, češ da na piči kaj prihraniš, si boš prišparal pri nji morebiti 20 gold., — 100 gold. boš pa zgubil na gnoji, na mleku, pri delu. Če se ti škoda zdí za kacihi par goldinarjev, ki bi jih izdati moral, da si grabne po senožeti izrežeš in vode na-njo napelješ, se ti prav zgodí, da na mest 10 voz sená prideláš komej dva.

(Konec sledí).

Poskušnja noviga v naših krajih celò malo znaniga poljskiga in drugiga kmetovavskiga orodja.

(Dalje in konec.)

Trebež se priporočuje v rabo na njivah, ki so s pirnico ali grano (Quecke), slakam (Ackerwinde) in drugim dolzim plevélnim koreničjem zarašene. Iz preorane zemlje izleče namreč trebež koreniče močno na verh, da se zamore naglo na kupe zgrabiti, in z njive spraviti.

Burgarjeva sejavnica je priporočiti posebno zemljakam, kateri veliko turšice sejejo, ker ona turšico lepo v verste seje, med kterimi se da pletev in osip z orodjem, ki se osipavnik imenuje (Häufelpflug) naglo in z malimi stroški opraviti; to da voditelj take sejavnice mora vedno paziti, da se rivec ne zatunha, in njiva prazna ne ostaja.

Žitna kôsa je v družih deželah močno rabljeno orodje; na Českim, Moravškim in Austrianškim vse žita sploh kosijo. Delo se veliko nagleje odseda, brez da bi se kaj več žita strosilo, kot pri žetvi. Tudi v naših krajih bi kazalo se tega orodja poprijeti, če se hoče prevelikimu plačilu, ki ga ževke zdaj terjajo, v okom priti, ktere gotovo péti, pa tudi še večji del pridelka poberejo. Vsak ročen kosec se bo kmali navadil žito kositi, ter ga bo na dan več pokosil, kot štiri ževke.

Lopata za drevjiče presajati je priporočila vredna, ker z njo se da drevjiče s kepo vred vzdigniti, in v enako izrezano jamico vsaki čas leta — tudi poleti — postaviti, brez da bi se rast ustavila.

Angleška škoporezna truga (škoporeznica) je priporočiti kmetovavcam, kateri veliko rezance potrebujejo, ker ona naglo reže. Kdor pa le malo rezance potrebuje, mu je oskerbljenje take truge predrago. Ravno to veljá tudi od reporeznice, od angleških drobačev za žito in sočivjo tretí, od angleškiga šteklačarja in od Burgarjeve koruzne lušivnice.

Veselje, preserčno veselje bi bilo slišati, da se bistrourni, radovedni in za svoj prid skerbni

Slovenci verlo poprijemljejo popravšinj in napredovanja v kmetijstvu, brez opustiti kar je dobriga stariga; — da pazljivo preišljejo in primirjajo novo starimu, in se poprijemljejo vsiga, kar jim bolj kaže. Kdor za naprej ne bode tako ravnal, se bode terdo védel, bo zaostal in zarijovel enako nar boljšimu železu, ki ni v rabi; in kakor rija železo naglo pokončá, tako tudi zaostali delavec ni za rabo. Kdo bi maral zdaj za čevljarja, kerparja, mizarja, kateri bi hotel po pred dvajsetletni ségi delati? Gotovo bi mu vsi osle kazali, namesti mu kaj zaslužka nakloniti. Sedaj moramo naprej si pomagati, če hočemo saj vštric s ptujimi deželami, pa ne predelječ za njimi zaostajati, sicer nas bodo zaterli in enako zarijovenimu železu vničili.

Kmetijstvo je, kakor vsaka druga vednost in kakor vsako drugo rokodelstvo, ktero se od leta do leta zboljšuje in namesto stariga slabiga boljši novo nadomestuje. Žive priče tega so nam tudi mnogotere nove znajdbe ali poprave kmetijskiga orodja, zlasti v tistih deželah, ktere so slavnoznané zavolj posebno zboljšaniga kmetijstva. Po našim orodju — izjemši naše kozolce — še nikjer niso popreševali; našiga drevesa (plugu) še nobena živa duša na celim svetu ni hvalila, kakor tudi našiga kolovrata ne. Če bi bilo naše drevó tako dobro, kakor si nekteri nasprotniki vsiga noviga domišljejo, gotovo bi ga bili brali pohvaljeniga tu in tam, — bi ga bili vidili izrisaniga v podobi, kakor vidimo druge, — bi ga bili našli z medaljo ovenčaniga v kakošni razstavi; — ali vsiga tega ni duha ne sluha. In vunder tudi pri nas nimamo posebne zemlje; tako zemljo, kakor jo imamo mi, ki je tukaj pešena in lahka, tam ilovnata ali debela, tukaj kamnitna, tam močirna, plitva ali globoka itd., najdemo po celimsvetu, ki se le, kakor pri nas, po različnih krajih in legah spreminja. Z zemljo se tedaj nemoremo izgovarjati, da za to zemljo je le naše drevó dobro in nobeno drugo ne, ker še nikjer nismo slišali, da bi bila zemlja na Krajskim drugač, kakor je drugod po svetu.

Opustimo tedaj take prazne nespametne govorice, in brez da bi dobro staro zametovali se lotimo počasi, vsak po svoji moči, boljšiga noviga. Dr. O.

Potovanje

po nekterih jugo-slavenskih krajih.

Spisal M. Verne.

13. pismo.

Dragi prijatel!

Tretji dan zjutraj sim Karlovec zapustil in se v Zagreb, poglavno horvaško mesto, podal. Cesta pelje po silno veliki krasni ravnini. Vsa ta ravnina ali cela okrajna od Karlovca do Zagreba, je restako lepa, de se ne bojim réči in terditi, de bi se smela z Lombarškimi okrajnami meriti, ko bi bila obdelena kakor gré. Zemlja je dobra in rodovitna, desiravno so tla sémtertjé nekoliko močirne, in še nikjer nisim lepši turšice vidil, ko v ti ravnini, posebno okrog Jaške. Ko bi tedaj rok in denarjev ne manjkalo — pa mende obojiga manjka — bi se dala okrajna, ki je že sama na sebi silno lepa, v kratkim v prav raj spremeniti, kjer bi se mnogoverstniga žita, sočivja, vina in naržlahtnejšiga sadja obilo obilo pridelovalo.

Vsiga tega se res že veliko prideluje; prekgore, ki ravnino na severni strani mejí, in ki se ji Okič

pa vidi, da bodo lakomni sosede v kratkim celi upnjega truda vničili, ga zboljšanje zemlje malo mika, zlasti na Krasu, ker trebljenje kamnja dá veliko opraviti, in v pusti zemlji vsaktera rast le počasi napreduje.

Po speljani razdelitvi kaže vsakterimu lastniku, da iz svojiga dela narpoprej kamnje pobere, s pobranim kamnjem ograjo s suhim zidom napravi, po množici svojih ovac vsako leto en kos ograde prekopa, potler ovce nekoliko noči v prekopani ograji spati pustí, da mertvico pregnajo, in v tako vdelan svet jesenželod, jesenovo, berstovo, rešelikovo, akacijevo seme ali tudi seme še drugih lesnih plemen zaseje.

Veselje bo viditi, kako čversto bode seme na tako pognojenim prostoru kalilo, in drevjiče rastlo. Tretje, četrto leto se bode v tako nasnovanim sadišu znalo veliko pregosto stojećih drevesic vùn vzeti in drugod posaditi.

Se dobro vé, da sadiše mora biti zagrajeno, in tako dolgo v miru ostati, dokler verhi drevjiča gobcu živine ne odrastejo. Kako naprej ravnati, bo delo samo kazalo. J. O.

Vodila k sreči in blagostanju, za mestjane in kmetovavce.

(Konec.)

16. Red ni samo duša vsiga gospodarstva, temoč je polovina življenja. Opravi torej vse berž ob pravim času, in kar zamoreš danes storiti, ne odlašaj na jutro. Hrani tudi skerbljivo svoje gospodarsko in poljsko orodje, tergovske bukve, pisma itd., ter vsakimu odloči svoje mesto.

17. Porok je večkrat plačevavec. Ko te poroka hočejo, je to znamenje, da tisti, za kteriga imaš dober stati, ali nima zaupa, ali ne denarja. Dobro prevdari tedaj, preden greš za poroka; bolji je prva zamera, ko druga.

18. Ne obupaj koj, ko te hudi časi in nesreča zadenejo! Po dežji sije sonce, in po žalosti prihaja veselje, in tako tudi nasproti. Živi pobožno in pametno, da boš za vse pripravljen; naj te tudi nobeno napotje ne oplasi, na sebe in na Boga zaupati. Bog oblači, Bog prevedri.

19. Otroci včasih hitro zapravijo, kar stariši trudovito pripravijo. Mnogokrat se zgodí, da premoženje, kteriga so stariši težavno in počasi nabrali, u rokah zapravljevih otrok ob kratkim na vse štiri vetrove razleti. Kdor tedaj noče, da bi teško zadobljeno imetje in trudovito pridelane denarje enkrat njegovi otroci lahkomiselno potratili in zapravili, naj jim prigodno nekaj denarja u roke da, ž njim po svoji volji ravnati, pa naj pazljivo gleda na-nje, kaj da počenjajo, in da denarje dobro obernejo. Otroci naj ne skoparijo, pa zarano naj se vadijo, pametno hranovati, ter skerbljivo ravnati z denarjem, ki po niti pride, po vervi pa zgíne. J. Š.

Polovanje

po nekterih jugo-slavenskih krajih.

Spisal M. Verne.

14. pismo.

Dragi prijatel!

Tri četerti ure od mesta na jugo-izhodni strani ima Zagrebški škof veliko lepo posestvo, krasen gaj, ki se mu Maksimir pravi. Ogledal sim ga z gimna-

zialnim učiteljem in slavnoznanim rodoljubam g. Macunam, in s cesarskim vradnikom g. Šnidersičem, s kterima sim bil že iz Tersta znan. To celo posestvo je res krasno in vredno, de vsak popotnik ga ogleda. Hvale vredno je pa tudi to, de je mestnjanam za sprehajališče odperto. Horvatam sim očitno vstregel, ko sim jim na vprašanje: jeli mi Maksimir dopade? odkritoserčno odgovoril: Biškup Zagrebački ima više krasnoga, kao su imeli negda svi dvanest apostoli skupa.

Tretji dan sim poglavno horvaško mesto spet zapustil, in se nazaj proti domovini v Samabor podal.

Samabor je velik lep terg v severno-zahodnjim kotu te lepe ravnine. Terg šteje do 450 hiš in mende okoli 3000 duš. Stara farna cerkev stoji na nekim griču poleg terga proti jugu, in precej pod gričem je veliko lepo teržišče. Veći del terga pa se vleče dalječ po ozkim žlebu med visocimi hribi. Nad tem žlebom, po kterim majhen potok teče, so viditi na visocim griču, na desni strani potoka, krasni ostanjki starodavniga grada, ki je bil nekđaj — če se ne motim — českiga kralja Otókarja. — Samaborci imajo blizo farne cerkve tudi frančiškanski samostan. Tudi so nekje v tem kraji fužine in rudarija, kjer se baker ali kotlovina koplje.

Popoldne sim jo naprej potegnil, in kmalo sim bil spet na Krajskim, namreč pri krasnim gradu v Mokricah. V tem kaj prijetnim kraji, kjer se tri jugo-slavenske dežele mejé, namreč Štajarska, Krajska in Horvaška, sim z ganjenim sercam premišljeval, kako potrebna je prava in priserčna sloga vsim austrijskim deželanam. Vsaka dežela naj le zvesto ohrani sveto doto, ki jo ji je Bog dal, to je, svoj jezik, svoje starodavne šege in svojo narodovnost, in živa bratovska vzajemnost naj kraljuje med narodi, ki so po rodu sinovi ene matere; — ali vsi vkup naj tudi s pravo ponosnostjo vedno spoznajo, de smo udje ene velike družine, de smo državljani mogočniga austrijskiga cesarstva.

Blizo krasniga Mokriškiga grada je vas, ki se ji Jesenice pravi, za kupčijo silno pripraven kraj zavolj lege pri ladjonosi Savi, in zavolj stika imenovane trojne meje. — Iz Jesenic pelje cesta med lepo obršenim hribam in med derečo Savo skozi Čatež čez Kerko, ki se tu pri Brežcah, zalim Štajarskim mesticu, v Savo izliva. Brežce (Rann), ki se lepo že od dalječ vidijo, so na neki višavi pri Savi, Krajski vasi z imenom Čatež ravno nasproti. V ti prijetni vasi pa se nisim vstavil, temuč naravnost v Kerško vas šel, ki se ji po nemško „Munkendorf“ pravi. — Kerška vas je še v veliki lepi ravnini, ki se Kerško polje imenuje. Čez Kerko, ki veliko raznih rib in imenitnih rakov redí, pelje tu lep most. Od tod sim jo po lepim polji v Leskovec potegnil, kamor sim o mraku prišel. — Poti me je bil spomin popolnoma zapustil, kar se mi ni prej še nikdar tako zgodilo. Ko se namreč po široki lepi ravnini memo neke vasi poleg Save peljem, mi pokaže Zagrebški voznik prekopane tla rekoč: „Vidite gospodine, ovdi so bile kuće“. „Kada so bile?“ ga vprašam. — „A Bog zna, kada“, mi odgovorí. In nikakor mi niso nekdanji Rimljani na misel prišli. Ko zvečer v Leskovec pridem, povém ta pogovor z voznikom častitimu gospodu tehantu Svetlinu, s kterim sim že od mladih let znan, in ga vprašam, kaj je tam bilo. Lejga, lejga! mi odgovorí, kaj ne véš nič od Novioduna? Čakaj, jutro ti bom dal starih rimskih denarjev, ki so bili tam najdeni. — In res mi da drugi dan nekoliko tacih znamenitih denarjev, namreč:

1. eniga neke plemenite rimske rodovine (Famil. Mamilia), ki ima na eni strani Merkurjevo glavo z operutenim klubukam;